

УДК 343.214

З. А. ЗАГИНЕЙ

Зоя Аполлінаріївна Загинея, кандидат юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

**ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ НЕДОЛІКІВ
ТЕКСТУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Останнім часом у правовій літературі посилюється інтерес до правової експертизи нормативно-правових актів. З урахуванням прийняття Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»¹ зросла роль і антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. Важливу роль відіграє правова (у т.ч. й антикорупційна експертиза) у процесі правотворчості в галузі кримінального права. Її значущість вдало охарактеризував М. В. Євсєєва. На думку цього науковця, в умовах безпрецедентного багатоманіття прийнятих законодавчих актів та наявності в них законотворчих помилок набагато посилюється значення проведення експертизи законопроектів. Розвиток цього інституту, за допомогою якого досягається чистота мови закону, зберігається інституційний дух права, забезпечується якість оформлення проектів законодавчих актів, нерозривно пов'язано з відображенням у джерелах права, які кореспондують йому².

Незважаючи на таку вагому роль правової експертизи в процесі правотворчої діяльності, доводиться констатувати, що навіть у теорії права відсутні належні теоретичні розробки цієї проблеми, говорячи вже про кримінально-правову доктрину. Адже вчені-криміналісти ці питання практично не досліджували, лише звертали увагу на окремі аспекти експертної діяльності в галузі кримінального права. Варто назвати наукові праці в цьому напрямі С. С. Алексєєва, І. О. Билі, І. Л. Брауде, В. О. Бутенка, А. П. Зайця, О. В. Зайчука, Д. А. Керімова, О. Л. Копиленка, О. Г. Мурашина, А. Нашиц, В. О. Навроцького, А. С. Піголкіна, С. В. Полєніної, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомирова, М. І. Хавронюка, Ю. С. Шемшученка та інших.

У статті спробуємо розглянути правову експертизу кримінального закону України не стільки в контексті засобу правотворчого процесу, а як специфічний елемент правоінтерпретаційної діяльності в галузі кримінального права.

Відповідне дослідження є актуальним з огляду на інтенсивні зміни кримінального законодавства України. Протягом чинності КК України 2001 р. було прийнято 109 законів, якими він був доповнений (до уваги беруться лише ті, що набрали чинності на момент написання статті). З них набрали чинності протягом 2002 р. – 2, 2003 р. – 10, 2004 р. – 5, 2005 р. – 9, 2006 р. – 7, 2007 р. – 6, 2008 р. – 5, 2009 р. – 19, 2010 р. – 16, 2011 р. – 15, 2012 р. – 11, 2013 р. – 4. За підрахунками науковців, протягом чинності КК України 2001 р., в якому спочатку нараховувалося 447 статей, 432 рази було внесено зміни: з них в Загальну частину – 57 змін та доповнень, а в Особливу частину – 375. Прості арифметичні підрахунки свідчать, що на один рік у середньому припадає 36–37 змін, а за один місяць норми ККУ оновлюються приблизно тричі. При цьому зміни та доповнення неодноразово вносилися в 96 статей КК України, з яких вже двічі змінювалося 59 статей, тричі – 30, чотири рази – п'ять, а дві статті оновлювалися п'ять і шість разів відповідно. Окрім цього, КК України був доповнений за цей період 63 новими статтями, сім з яких на сьогодні вже виключені, а ще 13 статей були змінені, деякі з них – кілька разів. Загальна кількість статей, що були виключені з КК України, становить 26. Таким чином, з 1 вересня 2001 р. змінам та доповненням було піддано 209 статей КК України, які існували на момент набрання ним чинності, що становить близько 47 % від загальної кількості на той період³.

Тобто, можна зазначити певний динамізм кримінального законодавства України, який руйнує його стабільність. Однак, «... якщо законодавство не має належного рівня динамічності, воно теж втрачає свою ефективність, оскільки не забезпечує актуальності і адекватності правового регулювання. Відсутність динамічних властивостей законодавства може призводити до порушення зв'язку між справедливістю і змістом правового регулювання»⁴.

Насамперед вкажемо на те, що поняття «правова експертиза» вживається у широкому та вузькому значеннях. У вузькому значенні вона пов'язується в основному з правозастосовною діяльністю, що здійснюється в межах розгляду конкретних справ (проваджень). Зокрема, правове регулювання проведення судової експертизи здійснюється в Законі України «Про судову експертизу»⁵.

Однак юридична практика за видами діяльності її суб'єктів може бути правотворчою, правореалізаційною (правозастосовною, практикою додержання, використання та виконання певних прав і обов'язків), правоохоронною, інтерпретаційною (роз'яснювальною) тощо⁶. Тому в широкому значенні правова експертиза – це діяльність спеціально уповноважених осіб, які мають спеціальні знання, необхідні для розв'язання питань, які виникають під час здійснення будь-якого виду юридичної практики.

Правова експертиза у правотворчому процесі має той потенціал, який може виправити недоліки тексту кримінального закону України, підвищити його юридико-технічний рівень. Тому зупинимося лише на цьому виді правових експертиз. При цьому зазначимо, що нас цікавить не процесуальний аспект (порядок та строки її призначення, форми фіксації результатів експертизи), а змістовний компонент, за якого правова експертиза буде розглядатися як засіб виправлення недоліків кримінального закону України.

На нашу думку, із сутнісного боку правова експертиза у правотворчому процесі є специфічним елементом правоінтерпретаційної діяльності. Специфічним тому, що вона здійснюється до прийняття нормативно-правового акта (у т.ч. кримінального закону України). Під час проведення правової експертизи мають застосовуватися ті ж самі методи герменевтичного аналізу тексту кримінального закону, що й під час здійснення правозастосовної практики. Ці методи покликані насамперед виявити правильність застосування правил, прийомів та способів юридичної техніки, а також усунення правових прогалин. У цілому цей процес підпорядкований тому, щоб найбільш повно та правильно (з правової точки зору) відобразити у кримінальному законі України волю законодавця з урахуванням вже існуючих правових зв'язків нормативно-правового акта, який приймається з іншими, що вже діють. На цій стадії формулювання волі законодавця тісно переплітаються процес пошуку належної правової форми та процес пошуку її недоліків. А тому надзвичайно складно їх розділити.

У теорії права не так давно зародилася думка про те, що тлумачення в різних формах має місце й до прийняття нормативно-правового акта. Так, О. М. Атарщикова вказує, що тлумачення як діяльність щодо з'ясування змісту правових норм має місце на стадії нормотворчості, будучи технологічною необхідністю забезпечення граматичної визначеності та логічного вираження майбутнього закону⁷. Адже саме на цьому етапі можна запобігти труднощам у розумінні кримінально-правових приписів, які можуть виникнути вже після прийняття відповідної норми у вигляді кримінального закону, та вплинути на повноту сприйняття волі законодавця.

Зазначимо, що тлумачення, яке здійснюється до прийняття кримінального закону України, може не обмежуватися юридико-технічним аспектом. Воно допоможе вивчити соціально-правові реалії прийняття відповідної норми. Зміни, які останнім часом відбулися в нашій державі, приєднання України до ряду Конвенцій щодо протидії корупції (Конвенції ООН проти корупції⁸, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією⁹, Додаткового протоколу до неї¹⁰) зумовили появу такого виду правових експертиз, як антикорупційна експертиза.

У ч. 1 ст. 15 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» передбачено, що антикорупційна експертиза проводиться з метою виявлення в чинних нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення¹¹. У п. 1.2 Методології проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів передбачено, що вона являє собою діяльність із виявлення в проектах нормативно-правових актів положень, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень (корупціогенні фактори), та розробки рекомендацій з їх усунення¹².

У теорії права відсутня єдина точка зору щодо суті правової експертизи. Зокрема, С. В. Матковський стверджує, що антикорупційна експертиза нормативно-правових актів є різновидом кримінологічної¹³. Не можемо повністю погодитися з висловленою точкою зору, оскільки віднесення антикорупційної експертизи до кримінологічної акцентує увагу лише на соціологічних детермінантах, залишаючи осторонь юридичний компонент у цій діяльності. Адже соціальні корупціогенні тенденції мають чіткі форми правової об'єктивації (зокрема, в тексті кримінального закону).

Е. В. Талапіна визначає антикорупційну експертизу як методику, що ґрунтується на перевірці дотримання правил юридичної техніки (формальний аспект) та оцінки «дефектних» норм з точки зору корупційного потенціалу (змістовний аспект). Для цього, на думку науковця, весь текст нормативного акта повинен бути перевірений на наявність корупційних факторів – нормативно-правових конструкцій та рішень, які збільшують корупційну небезпечність¹⁴. Е. В. Талапіна робить обґрунтований, на нашу думку, висновок, що антикорупційна експертиза є видом правової експертизи, яка здійснюється зі спеціальною метою. Тому висновки правової експертизи та антикорупційної експертизи можуть збігатися.

На думку Т. Я. Хабрієвої, антикорупційна експертиза не може розглядатися лише як засіб виявлення корупціогенних факторів, а є додатковим інструментом забезпечення якості нормативно-правових актів, їх більшої ефективності. Тому методичні основи антикорупційної експертизи можуть бути оцінені як певні позитивні вимоги до розробки правових актів, усунення положень, які сприяють проявам корупції за їх застосування¹⁵.

На етапі проведення антикорупційної експертизи доступним засобом протидії корупції в нормативно-му середовищі є саме юридична техніка. А виявлення недоліків тексту нормативного акта (у т.ч. кримінального закону України), прогалин у правовому регулюванні тощо є особливим видом тлумачення, який спрямований на вдосконалення техніко-юридичного рівня тексту КК України. Застосування методів герменевтичного аналізу тексту кримінального закону України допоможе уникнути корупціогенних факторів у ньому.

Правова (у т.ч. антикорупційна) експертиза показують взаємозв'язок та взаємообумовленість двох видів галузей юридичних знань: юридичної техніки (з одного боку) та герменевтики, тлумачення правових норм (з другого боку). В ідеальному варіанті під час здійснення правової експертизи тексту кримінального закону України виявляються недоліки юридичної техніки, які мають усунути законодавцем. Після чого текст кримінального закону передається експертові. Так може тривати кілька разів, поки не будуть усунути виявлені недоліки. У цьому процесі задіяний весь арсенал методів юридичної герменевтики, які допомагають виявити та усунути недоліки тексту КК України.

Отже, підхід, відповідно до якого юридична техніка та герменевтика, тлумачення становлять нерозривне ціле, допомагає описати такі правові явища, як правова та антикорупційна експертизи. Правова експертиза з точки зору змісту становить собою певний інтерпретаційний акт. Вона здійснюється, як правило, до прийняття та офіційного опублікування нормативно-правового акта. Таке тлумачення має спеціальну мету – перевірку правильності застосування правил, прийомів та способів юридичної техніки, а також усунення недоліків тексту нормативно-правового акта (у т.ч. кримінального закону України).

¹ Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України № 3206-VI від 7 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> – Заголовок з екрана.

² *Евсеева М. В.* Проблемы правового регулирования экспертизы законопроектов и пути его совершенствования / М. В. Евсеева // История государства и права. – 2009. – № 1. – С. 5.

³ *Тацій В. Я.* Стабільність і динамізм – необхідні умови ефективності і якості законодавства України об уголовной ответственности / В. Я. Тацій, В. И. Борисов, В. И. Тютюгин // Современные проблемы уголовно-правового воздействия : межгосударственный сборник научных статей / редкол. : Е. А. Письменский (отв. ред.) [и др.] ; МВД Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко, Волгогр. гос. ун-т. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2013. – С. 77–78.

⁴ *Суходубова І. В.* Стабільність і динамізм законодавства: загальна характеристика понять та сутність взаємозв'язку / І. В. Суходубова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 131.

⁵ Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України № 4038-XIII від 25 лютого 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> – Заголовок з екрана.

⁶ *Кагадій М. І.* Юридична практика в правовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / М. І. Кагадій. – К., 2005. – С. 14.

⁷ *Атарцикова Е. Н.* Герменевтика в праві (історико-правовий аналіз): дисс. ... д-ра юрид. наук. – СПб., 1999. – С. 194.

⁸ Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй: Закон України № 251-V від 18 жовтня 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 496.

⁹ Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України № 252-V від 18 жовтня 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 497.

¹⁰ Про ратифікацію Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України № 253-V від 18 жовтня 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 498.

¹¹ Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України № 3206-VI від 7 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> – Заголовок з екрана.

¹² Методологія проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, затв. наказом Міністерства юстиції України № 1380/5 від 23 червня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10> – Заголовок з екрана.

¹³ *Матковский С. В.* Правовая природа антикоррупционной экспертизы / С. В. Матковский // Российский следователь. – 2008. – № 24. – С. 27–30.

¹⁴ *Талапина Э. В.* Об антикоррупционной экспертизе / Э. В. Талапина // Журнал российского права. – 2007. – № 5. – С. 53.

¹⁵ *Хабриева Т. Я.* Формирование правовых основ антикоррупционной экспертизы нормативно-правовых актов / Т. Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2009. – № 10. – С. 5–13.

Резюме

Загиней З. А. Правова експертиза як засіб виявлення недоліків тексту кримінального закону України: загально-теоретичний аспект.

У статті приділено увагу загальнотеоретичним аспектам правової експертизи як засобу виявлення недоліків тексту кримінального закону України. Виділено вузьке та широке значення поняття «правова експертиза». Доведено, що правова експертиза у правотворчому процесі має той потенціал, який може виправити недоліки тексту кримінального закону України. Правова експертиза – це специфічний елемент правоінтерпретаційної діяльності, оскільки здійснюється до прийняття кримінального закону України. Під час проведення правової експертизи мають застосовуватися ті ж самі методи герменевтичного аналізу тексту кримінального закону, що й під час здійснення правозастосовної практики. Проаналізовано суть та значення антикорупційної експертизи у правотворчому процесі.

Ключові слова: правова експертиза; антикорупційна експертиза; текст кримінального закону України; недоліки тексту кримінального закону України; юридична техніка; герменевтика; тлумачення.

Резюме

Загинеї З. А. Правовая експертиза как средство выявления недостатков текста уголовного закона Украины: общетеоретический аспект.

В статье уделено внимание общетеоретических аспектам правовой экспертизы как средства выявления недостатков текста уголовного закона Украины. Выделены узкое и широкое значение понятия «правовая экспертиза». Доказано, что правовая экспертиза в правотворческом процессе имеет тот потенциал, который может исправить недостатки текста уголовного закона Украины. Правовая экспертиза – это специфический элемент правоинтерпретационной деятельности, поскольку осуществляется до принятия уголовного закона Украины. При проведении правовой экспертизы должны применяться те же методы герменевтического анализа текста уголовного закона, что и при осуществлении правоприменительной практики. Проанализированы суть и значение антикоррупционной экспертизы в правотворческом процессе.

Ключевые слова: правовая экспертиза; антикоррупционная экспертиза; текст уголовного закона Украины; недостатки текста уголовного закона Украины; юридическая техника; герменевтика; толкование.

Summary

Zagyney Z. Legal expertise as a means to identify shortcomings of the text of the criminal law of Ukraine: general theoretical aspect.

The paper paid attention to the problem of the general theoretical aspects of legal expertise as a means to identify deficiencies of the text of the criminal law of Ukraine. Marked with narrow and broad meaning of «legal expertise». Proved that the legal expertise in law-making process has the potential, which can correct the flaws of the text of the criminal law of Ukraine. Legal expertise – this is a specific element of interpretive activities, as implemented pending the criminal law of Ukraine. When conducting legal expertise should apply the same methods of hermeneutical analysis of the text of criminal law, and that in the exercise of law enforcement. Analyzed the nature and meaning of anti-corruption expertise in the law-making process.

Key words: legal expertise; anti-corruption expertise, the text of the criminal law of Ukraine; shortcomings text of the criminal law of Ukraine; legal technique hermeneutic; interpretation.

Отримано 21.11.2013

УДК 343.9

О. М. ІГНАТОВ, П. Є. ГРИГОР'ЄВ

Олександр Миколайович Ігнатів, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент Одеського державного університету внутрішніх справ

Павло Євгенович Григор'єв, доктор біологічних наук, доцент, завідувач кафедри Державної установи «Кримський державний медичний університет імені С. І. Георгієвського»

МОЖЛИВИЙ ВПЛИВ ГЕЛІОГЕОФІЗИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ОРГАНІЗМ МАЙБУТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ У РАНЬОМУ ОНТОГЕНЕЗІ

Сьогодні кримінологи, досліджуючи фактори детермінації злочинності, майже повністю ігнорують роль факторів природного середовища, незважаючи на те, що на них з давніх часів періодично звертають увагу фахівці гуманітарних та природничих наук.

Усі соціально-психологічні явища і процеси, які відіграють роль у детермінації злочинності, формуються й існують під впливом природних екологічних факторів, тому вказані фактори (насамперед, геліогеофізичні і пов'язані з ними метеорологічні) відіграють роль об'єктивної умови. Щодо рівня окремого злочину, дані фактори середовища можуть відігравати роль суб'єктивної передумови (що особливо характерно для тяжких і особо тяжких насильницьких злочинів, які вчинюються особами з аномаліями психіки), а так само разом з іншими факторами можуть формувати конкретну життєву ситуацію вчинення злочину¹.

Говорячи про роль факторів навколишнього (природного) середовища в детермінації злочинності, передусім, необхідно враховувати вплив космофізичних факторів, що викликають нині найбільший науковий інтерес. На стан готовності людини до скоєння злочину поряд з біологічними, психофізіологічними та соціальними факторами діють планетарні геліогеофізичні фактори (далі – ГГФ). Їх вплив зумовлюється тим, що вони є одним із первинних екологічних факторів і мають надзвичайну психотропність, впливаючи на динаміку психічних станів, зокрема збудливість, тривожність, агресивність, імпульсивність тощо².